

СТЕФАН СТАМБОЛОВ

БЪЛГАРИЯ ДО КРАЯ НА 19 в.

В обстановката на драматично разделяне и противопоставяне между русофили и националисти правителството на П. Каравелов се опитва да намери приемлив за държавата изход от кризата, като спечели благоволенieto на Русия, без това да означава детронация на княз Александър.

Всъщност руските дипломати вече изпълняват препоръката на Александър III за „решителни действия в България“, като подкрепят и съдействат на заговора за насилствено детрониране на княз Александър. На 9 август 1886 г. П. Богданов изпраща от София дългоочакваното в Петербург известие: „Днес в 3.30 часа сутринта войските и народът свалиха княза, който подписа абдикацията си. Князът и брат му са откарани в манастир. Кръвопролитие нямаше. Телеграми на чужденци не се пропускат“.

Ограничено замислен, набързо и лошо организиран, държавният преврат е извършен от група офицери под ръководството на майор Петър Груев, капитан Анастас Бендерев, капитан Радко Димитриев и с подкрепата на Струмския пехотен полк, Първи артилерийски полк в София и юнкерите от Военното училище. Заговорниците нямат уточнен план за действие и едва успяват да съставят правителство начело с митрополит Климент (В. Друмев), което просъществува само три дена. На 12 август е сформирано ново правителство с министър-председател П. Каравелов, на което детронаторите предават властта.

Междувременно либералите националисти и военните гарнизони в провинцията, главно от Южна България, организират контрапреврат, ръководството на който се поема от председателя на Четвъртото обикновено народно събрание Ст. Стамболов. Целта на движението е да осигури връщането на княз Александър в страната и да възстанови конституционния порядък. На 16 август силите на контрапреврата излъчват наместничество в състав: Ст. Стамболов, П. Р. Славейков, д-р Г. Странски и правителство с министър-председател д-р Васил Радославов. Правителството на П. Каравелов, за да предпази страната от гражданска война, си подава оставката.

На 17 август княз Александър е посрещнат тържествено в Русе. Тук той обнародва прокламация към българския народ, с която обявява, че отново поема управлението на страната и утвърждава извършеното в негово отсъствие от наместничеството и съставеното ново правителство на В. Радославов. Уплашен за собствената си сигурност, обладан от малодушие и убеден, че при създадите се вътрешно и външнополитически условия не би могъл да управлява без формалната санкция на Русия, князът поставя оставането си на българския трон единствено в зависимост от одобрението на царя. Отговорът от Петербург е недвусмислен и категоричен.

На 26 август 1886 г. с нарочна прокламация княз Александър оповестява абдикацията си и обявява назначените от него регенти - Ст. Стамболов, П. Каравелов и подполк. С. Муткуров, които да управляват страната до избора на нов княз. Същия ден е направена

и промяна в правителството, което добива следния състав: д-р В. Радославов - министър-председател и министър на вътрешните работи, Г. Д. Начович - министър на външните.

Според начертанията на регентството и правителството стабилизирането на вътрешната обстановка и умиротворяването на обществото могат да се постигнат едва след като се намери изход от неопределеното положение на страната. Това практически означава да се намери княз за овакантия български престол. Защото съгласно Берлинския договор българският държавен глава се избира от Великото народно събрание, но изборът на княза трябва да бъде потвърден от великите сили и Турция.

В първите дни след абдикацията на Батенберг великите сили и балканските държави заемат привидно резервирана позиция по събитията в България. На 1 септември 1886 г. започва петата извънредна сесия на Четвъртото обикновено народно събрание, свикана с княжески указ № 13 от 24 август.

Парламентът изразява своето доверие към регентството и правителството и подкрепя намерението за свикване на Велико народно събрание. Очакването е, че абдикацията на Александър Батенберг е създала благоприятни условия за подобряване на отношенията с Русия и тя ще предложи кандидат за българския престол.

Русия обаче не само не оценява, но и не забелязва позитивния момент в българската позиция. На този етап у ръководителите на руската царска дипломация остава погрешното, но твърдо убеждение, че не е възможно да се възстанови и запази руското влияние в България с други средства освен с тези на заплахите и грубия натиск.

Генерал-майор барон Николай Каулбарс пристига в София на 13 септември 1886 г. като руски дипломатически агент. На следващия ден той връчва акредитивните си писма на българския външен министър Начович, а на 15 септември представя официалните руски искания в специална нота. „Имам чест да Ви съобщя - се казва в нея, - че по мнението на правителството (руското - б.а.) свикването на Велико народно събрание при настоящото положение на страната не може да бъде признато за законно и че решенията на такова събрание няма да имат в нашите очи никакво значение". Предвид на това ген. Каулбарс съветва българското правителство: 1. Да се отложат изборите за Велико народно събрание. 2. Незабавно да се отмени военното положение и да се освободят от ареста всички, затворени по повод на събитията от 9 август 1886 г.

Исканията, както се вижда, се отнасят изключително до вътрешните работи на страната и въпреки това регентството и правителството са склонни да ги приемат. Докато обаче регентството и правителството обсъждат и съгласуват общата си позиция, която да представят официално на ген. Каулбарс, руският дипломатически агент взема инициативата в свои ръце. На 17 септември той се обръща направо към българската общественост с едно циркулярно писмо, подготвено за руските консули в страната. Циркулярът съдържа 12 точки, в които се критикува правителството, призовават се „всички истински патриоти" да имат пълна вяра в Русия и с дела да оправдаят поддръжката, която „императорът ще им даде относително техните вътрешни, както и външни работи".

Външният министър Н. К. Гирс е принуден отново да потвърди, че Русия няма намерение да излиза от позицията си на благосклонен съветник. В Берлин също не са доволни от твърде несръчните действия на руската дипломация, но канцлерът Бисмарк

се опитва да демонстрира доброжелателен неутралитет към Русия и съветва резервираност към събитията в България. Позицията на Франция е определена още след преврата на 9 август и от Ке д'Орсе нареждат на дипломатическия си представител М. Е. Флеш да пази пълен неутралитет към събитията в страната и да не се меси в борбата между българските политически партии и сили.

Вечерта на 20 септември 1886 г. министър Начович връчва на генерала официална нота, в която българското правителство изразява съгласието си да следва съветите на руското правителство, доколкото те са в съответствие и не противоречат на конституцията и установените в страната закони. Фактически правителството не отменя насрочените за 28 септември избори за Велико народно събрание, което импулсира ген. Каулбарс към нови, непознати и доста необичайни за дипломатическата практика форми на общуване със законните власти и с неотговорни групи от обществото.

Българското правителство проявява извънредна търпимост към действията на Каулбарс в десетдневната му обиколка. Още в деня на изборите, преди резултатите да са станали известни, управляващият руското дипломатическо агентство А. В. Неклюдов съобщава на министър Начович, че императорското правителство не признава изборите и ги обявява за незаконни.

Твърдата руска позиция на непризнаване на изборите поставя под въпрос какъвто и да е резултат от работата на Великото народно събрание. Въпреки това, за да окаже натиск и да активизира европейската дипломация и Турция, правителството публикува указа за свикването на ВНС на 15 октомври, отложено по-сетне за 19 октомври 1886г. На това предизвикателство руското правителство отговаря с нова демонстрация на силата, като изпраща по внушение на Каулбарс два военни клипера във Варна. Исканията си руският дипломатически агент придружава със заплашвания, вариращи от скъсването на дипломатическите отношения до вземането на „най-крайни мерки“.

От разговорите, водени с посланиците на великите сили в турската столица, Греков се убеждава, че Русия няма сериозно намерение да окупира България, но в случай на въоръжен конфликт нито една от силите не би подкрепила Княжеството. Руският посланик Нелидов потвърждава исканията на Петербург за смяна на регентството и правителството и за провеждането на нови избори. Съветите на Високата порта са за умереност и да не се бърза с избора на княз.

При това положение българските държавници наистина избират пътя на допустимия компромис: офицерите-детронатори са освободени от ареста; на окръжните управители е наредено да не дават повод за руска намеса; работата на Великото народно събрание са протака с проверката на изборите; започват преговори с опозицията за включването и в управлението, но те се провалят поради максималистичните искания на Цанков. На 6 ноември 1886 г. Каулбарс съобщава на външния министър, че „императорското правителство намира за невъзможно да поддържа сношения с българското правителство в сегашния му състав" и напуска страната заедно с целия състав на агентството и консулите.

Междувременно Великото народно събрание дава нов израз на желанието на България да се помири с Русия. На 29 октомври 1886 г., след като става ясно, че великите сили нямат кандидат за българския престол, народните представители избират за княз

Валдемар Датски, близък на руския двор, брат на руската царица Мария. Въпреки това по лично внушение на Александър III датският крал Христиан IX отказва избора от името на сина си.

Изявленията на Солзбъри и най-вече на Калноки предизвикват силно безпокойство в Русия. Външният министър Гирс е разтревожен и от позицията на Германия, която предупреждава, че ако събитията доведат до Война между Русия и Австро-Унгария и последната бъде „смъртно наранена“, тя не би могла да остане спокойна. На 11 ноември 1886 г. руското правителство излиза с декларация по българския въпрос, в която, като стоварва отговорността за всичките си неблагоприятия върху българските държавници.

Да се изчака развоят на събитията според езика и практиката на руската дипломация съвсем се означава да се оставят събитията без контрол: руското правителство лансира кандидатурата на грузинския княз Николай Дабидобич Мингрели за български владетел, обвързвайки я с предварителното условие за промяна в регентството и правителството и избори за ново събрание. Една кандидатура извънредно непопулярна в България и за която от неофициалните сондажи се знае, че няма да бъде приета от Англия, Австро-Унгария и Италия. Предложението, направено впрочем по официален път чрез Високата порта на 21 ноември 1886 г., няма за цел да разреши българския въпрос, а да забави решението.

Позицията на Османската империя в качеството ѝ на съюзен на България има извънредно важно значение, формално и фактически, за изхода от кризата. Изчакването и протакането са основна черта на турската дипломация и те се проявяват във всички фази на българската криза. Симулираната на моменти инициативност на Високата порта в съчетание с обстоятелството, че тя признава законността на регентството, правителството и Великото народно събрание, по същество представляват подкрепа и обслужват политиката на София.

По тази причина и поради належащата необходимост да се спечели доверието на Високата порта регентството изпраща в Цариград Д. Греков, за чиято мисия вече се спомена. По това време България няма титулярен дипломатически агент в турската столица, което извънредно много затруднява преките контакти между София и Цариград, между правителството и посланиците на великите сили.

Започнатото от Греков е продължено от д-р Г. Вълкович, след като първият отпътува за Европа в състава на избраната от Великото народно събрание депутация. Неговият пръв успех е отзоваването на Гадбан ефенди, турски комисар на вакъфите в София, който с неверните си съобщения, противоречиви преценки и с действията си пречи за установяването на взаимно доверие между двете страни. Жестът е направен от Високата порта със съгласието на султана и е несъмнен знак, че турските управляващи кръгове признават законността на регентството и правителството, както и тяхната политика на съпротива срещу руските претенции.

Въпреки слабия интерес на Гърция към балканските взаимоотношения през целия период на българската криза, правителството и лично министър Начович не се отказват от намерението да изпратят свой официален дипломатически агент в Атина. Но благосклонният неутралитет на гръцките държавници в рамките на обявената от тях

политика за мир на Балканите по същество не е във вреда и не накърнява българските интереси.

За разлика от гръцкото правителство кабинетът на М. Брътиану и лично румънският крал Карол I не се поколебават да засвидетелстват открито приятелското отношение спрямо България. Между двете страни даже се обсъжда въпросът за сключването на търговски договор и митническа конвенция, които определено биха имали не само икономическо, но и полити-ческо значение.

Несъмнено най-големият успех на регентското правителство в усилията му за разбирателство с балканските държави е възстановяването на дипломатическите отношения между България и Сърбия. Сръбското правителство се отзовава положително на българската инициатива, но поставя като предварително условие уреждането на висящите въпроси между двете страни: пограничните спорове при селата Брегово и Балей в района на р.Тимок и проблемите около строителството на свързващите участъци на жп линията Виена - Цариград. Сърбия предлага и сключването на търговско споразумение. След взаимни отстъпки и от двете страни на 13 октомври 1886 г. в Ниш е подписано споразумение от 4 точки, което урежда спорните въпроси.

Така Сърбия е първата държава, която официално признава режима в България, установен след абдикацията на княз Александър. При това д-р Странски също е приет като представител на независима държава, което е прецедент в българо-сръбските дипломатически отношения. Възстановяването на тези отношения, начинът и протоколните формалности, с които то се съпровожда, са в интерес и на двете страни, но за България актът има допълнителното значение на политическа сигурност по западната граница, която дава възможност външнополитическите усилия да се съсредоточат преимуществено върху главния за държавата проблем - намиране на кандидат за вакантния престол.

Граф Калноки уверява българските пратеници, че България може да разчита на подкрепата на Австро-Унгария, която няма намерение да се меси във вътрешните работи на страната и ще отблъсне всяка инициатива за промяна на правителството, което е запазило вътрешния порядък. Във Виена българските депутати разбират чрез руския посланик А. Б. Лобанов-Ростовски, че Русия няма да ги приеме нито официално, нито частно, тъй като тя не признава Събранието и правителството, които са ги упълномощили с тази мисия. В австро-унгарската столица българската депутация получава предложение от принц Фердинанд Сакскобургготски за размяна на мнения с оглед поставянето на кандидатурата му за българския престол.

На 1 декември 1886 г. вечерта във Виенската опера К. Хаджикалчов е представен на принца, а на следващия ден го посещава в двореца Кобург. В телеграма до българското правителство делегатите съобщават, че принц Кобург е „спечелен за българското дело и е готов да води политика за запазване на народната независимост". Той обаче признава, че не може да действа против волята на Русия и смята да постави някои условия преди избирането му за княз, макар да е предан на делото на регентството.

В Берлин Стоилов, Греков и Хаджикалчов са приети от държавния секретар по външните работи Х.Бисмарк поотделно и на Всеки от тях той препоръчва разбирателство с Русия, без това да означава, че Германия смята да посредничи между

София и Петербург. Той не коментира кандидатурата на принц Кобург, но за преизбирането на бившия княз Батенберг се изказва рязко отрицателно.

На път за Лондон депутатите правят малко отклонение от маршрута си, като Хаджикалчов и Греков се срещат с бившия български княз в Кьолн, а Стоилов заминава за Дармшат. за да проучи възможностите и условията за евентуален заем. От Батенберг българските пратеници се осведомяват за състоянието на европейските отношения и за желанието му да се завърне в България, ако международното положение се промени в благоприятна посока. Той споделя идеята си за преходно управление като компромисен вариант за изход от кризата и даже предлага за временен управител на България да бъде избран бившият генерал-губернатор на Източна Румелия Алеко Богориди. Внушенията на Батенберг очевидно са приети, тъй като депутацията ги включва като елемент на обсъжданията в английската столица.

Министър-председателят Солзбъри поздравява българите за „твърдата им съпротива срещу чуждото господство“. Външният министър Д. Идеслей уверява делегатите, че Англия е на страната на българския народ и неговата справедлива борба за независимост. Техните съвети към регентите и правителството са да се укрепват във вътрешен и международен план и да избягват провокациите към руското правителство. Англия обещава своята дипломатическа подкрепа, но на молбата за съдействие за намирането на финансов заем външният министър Идеслей опонира с твърдението, че откритата подкрепа „би донесла повече вреда, отколкото полза“.

Надеждата на регентите и правителството, че Франция няма да се солидаризира с Русия по въпроса за законността на Великото народно събрание, пропада след посещението на депутацията в Париж. От Париж Стоилов, Греков и Хаджикалчов заминават за Рим. Италианските държавници уверяват делегатите в искрените си симпатии към България и откровено ги съветват за повече благоразумие в българската политика. Турският посланик в Рим уведомява българските пратеници, че в Цариград вече ги очакват и че там преговорите по българския въпрос са започнали.

Става ясно това, което и преди обиколката из Европа е известно: поради противоречивите си интереси нито една от Великите сили няма да се ангажира с официална подкрепа на която и да е кандидатура за български княз.

Борбата, за която споменава Стамболов, на този етап е дипломатическа и мястото на действието е Цариград, където на 19 януари пристигат Стоилов и Греков, а малко след тях и Хаджикалчов. Тук вече е и Др. Цанков в качеството си на представител на русофилската опозиция, както и специалният пратеник на правителството д-р Г. Вълкович. Неофициално в преговорите участват всички, включително английският посланик Уайт и руският Нелидов, но официално те се водят между Високата порта и Др. Цанков. Идеята на Кямил паша е чрез помирение на политическите партии да се достигне до съгласие за съставянето на смесено регентство и правителство като средство за удовлетворение на Русия.

Доколкото регентството и правителството са склонни на компромис за удовлетворяване на Русия, те са готови да отстъпят на опозицията едно регентско място и два министерски поста. За българските държавници законността на властите обаче не подлежи на съмнение, поради което позицията им за целия период на преговорите през

януари-февруари 1887 г. в същинската си част остава безкомпромисна: всички промени във властта трябва да станат от съществуващото Велико народно събрание, и то при условие, че Портата представи кандидат за престола. Тъкмо по този пункт руското правителство поддържа диаметрално противоположно становище, поради което руският самодържец определя преговорите в Цариград като „безсмислица“.

Краят на дипломатическите сондажи на депутатите на Великото народно събрание по време съвпада с началото на нов курс в политиката на регентството за излизането от кризата. Той е наложен преди всичко от нововъзникнали обстоятелства, свързани с опита за въоръжено въстание и бунтовете в Силистра и Русе на 17 - 19 февруари 1887 г. Бунтовете са бързо и решително потушени, положението е овладяно, но нестабилната обстановка в страната, както и опитът на Русия да организира колективна намеса в България показват опасността от продължаването на безкняжието.

Дипломатическите сондажи започват отново във Виена, където на 18 март 1887 г. пристига министърът на правосъдието К. Стоилов, придружаван от Петър Матеев. Според дадените му от София инструкции той трябва да разбере дали бившият княз Александър Батенберг би се съгласил да бъде отново избран и да се върне в страната без съгласието на силите. В случай на отказ Стоилов е натоварен да води преговори с принц Кобург, ерцхерцог Йохан Салватор или някой друг подходящ принц, който би приел българската корона при същите условия. Освен това той трябва да продължи да работи по намирането на така необходимия за страната заем.

Княз Александър не отказва, но поставя трудно изпълними условия: да бъде признат от Англия, Австро-Унгария, Италия, Германия и Турция; Великото народно събрание да провъзгласи независимостта и той да заеме престола като независим владетел.

В рамките на близо два месеца д-р К. Стоилов се среща и води разговори с принц Кобург, ерцхерцог Йохан Салватор, с някой си Емил Рудолф фон Шьонайх-Каролат, с други официални и неофициални лица, но никой от кандидатите като че ли не притежава решителността да приеме българската корона при условията, поставени от регентството.

По тази причина Начович настоява пред Стоилов да побърза с княжеския въпрос и да поиска от княз Александър една декларация в смисъл на окончателен и категоричен отказ от престола. Батенберг наистина дава такива уверения, а приблизително по същото време (24 - 25 май) Стоилов подновява преговорите с принц Кобург, по лична инициатива на принца. Българското правителство трябва да направи постъпки пред Високата порта за одобрение. Този начин на действие според принца е по-удачен, отколкото ако той веднага дойде в България.

Английската дипломация, която вижда в лицето на Фердинанд бъдещ проводник на австро-унгарските интереси в България и на Балканите, лансира своя кандидатура - втория син на шведския крал, принц Оскар Чарлз Август.

Опитите на руското правителство да наложи свой вариант с посредничеството на Германия също пропадат. Идеята на Гирс в България да се изпрати ген. К. Ернорт в качеството на княжески наместник, който да управлява страната до избор на княз, кара дори Бисмарк да заяви, че Германия „не може да провежда проруска политика“.

Окуражителната позиция на Високата порта, безплодните дискусии на европейската дипломация по българския въпрос, както и влошаването на отношенията в правителствените среди кара регентството да следва неотклонно своя курс за незабавно избиране на княз, за което то свиква Великото народно събрание на нова сесия. На 25 юни 1887 г. председателят на събранието Д. Тончев предлага за княз на България да бъде избран Фердинанд Сакскобургготски. Народните представители приемат кандидатурата с акламации и избират депутация, която да връчи на новоизбрания княз официалното решение на събранието. Още на следващия ден княз Фердинанд изпраща по телеграфа своя утвърдителен отговор.

Изборът на княз, несъмнена победа на регентския курс, е първа стъпка към ликвидирането на държавната криза. На 28 юни 1887 г. е уредена и правителствената криза със съставянето на ново правителство с министър-председател д-р К. Стоилов. В новия кабинет Министерството на външните работи отново се оглавява от Г. Д. Начович.

Отговорът от Петербург е напълно отрицателен и категоричен - отиването на принц Кобург в България няма никакви шансове да бъде одобрено; Русия не признава Великото народно събрание и съответно направения от него избор. Френското правителство също дава да се разбере, че смята избора за незаконен. Австро-Унгария, Италия и Англия се изказват доста условно, в смисъл че биха приели всеки кандидат, който отговаря на изискванията на Берлинския договор, с което фактически прехвърлят отговорността върху Турция. Германското правителство от своя страна съобщава, че няма да предприеме нищо без останалите велики сили.

На 2 август 1887 г., точно в 12 часа, в залата на Великото народно събрание в Търново в присъствието на депутатите, регентите, министрите, митрополит Антим и други официални лица принц Кобург е тържествено коронясан за княз на България и полага клетва за спазването на Конституцията и законите на страната.

С пристигането на Кобургския принц в България приключва периодът на регентството, а заедно с това и най-острият етап от развитието на българската криза. С персонифицирането на монархическия институт страната излиза от опасното положение на неопределеност, предлагаща и предпоставяща външни вмешателства. Завършва един цикъл от важни политически промени, най-впечатляваща от които е, че България се отърсва от руската опека, без това да означава заместването ѝ с нечия друга.

Изборът на Фердинанд Сакскобургготски за български княз внася промени в характера и развитието на българската криза. Тя загубва своята острота, но продължава с нов акцент - неуреденото международно положение на страната. Полаганите за търсене на княз усилия сега могат да се насочат към правилното функциониране на държавната машина и за решаване на наболелите проблеми на икономическото и културното развитие.

Първата грижа на княз Фердинанд е да формира кабинет. На 20 август 1887 г. е съставено ново правителство с министър-председател Ст. Стамболов. Останалите министри са д-р Г. Странски — на външните работи.

Страната отдавна изпитва финансови затруднения, държавната машина се нуждае от усъвършенстване, опозицията е разстроена, но не е унищожена, в армията има много привърженици на княз Александър I. Международното положение на България също не е добро, макар че пристигането на Фердинанд не довежда до пълна изолация, каквито са първоначалните опасения на регентите. Само германският генерален консул и френският дипломатически агент в София получават нареждане да се държат резервирано. Останалите представители установяват официални отношения с правителството, а с княза поддържат частни връзки. Високата порта е в постоянно съприкосновение със софийските управници чрез д-р Вълкович в Цариград и турското комисарство в българската столица.

Руската дипломация запазва непримиримостта си - присъствието на Фердинанд в България е обявено за незаконно и всички действия за отстраняването му са оправдани и ненаказуеми. Притиснато от Русия, турското правителство възприема подход, който знае, че е неприложим -иска от Великите сили програма, по която да действа. За да тушира руското недоволство, на 10 август 1887 г. то адресира до българското правителство нота, с която съобщава, че Османската империя и европейските държави смятат присъствието на Фердинанд в България противно на постановленията на Берлинския договор.

Създадената след едногодишното управление на регентството обстановка определя основните задачи, с които трябва да се справи Стамболовото правителство: стабилизиране на обществения ред и излизане от международната изолация чрез признаване на княз Фердинанд от Великите сили.

Опозиционните сили не са единни и организирани. Водачите на русофилските партии са преследвани, много от тях емигрират, като Др. Цанков, М. Маджаров, Ив. Ст. Гешов и др. Не е пощадена и църквата, която също не признава княза и не може да приеме скъсването на традиционните връзки с Русия. В софийската митрополия нахлува тълпа, която настоява Климент в тридневен срок да напусне столицата.

На 30 август е вдигнато извънредното положение и са насрочени избори за Пето обикновено народно събрание. В тях взема участие малка част от населението, което е естествено след преживените сътресения и при бруталните действия на управляващите. В резултат на предприетите мерки мнозинството от депутатите са от привържениците на правителството.

Първата редовна сесия на V ОНС е открита на 15 октомври 1887 г. с тронно слово на княз Фердинанд. В него се изтъква, че в страната царя ред, което е гаранция за спечелване на симпатиите на султана и на Великите сили. На 14 декември 1887 г. е гласуван Законът за изстребление на разбойничеството. Но в него има и разпоредби с политически оттенък. Режимът има нужда от пълно подчинение, каквото демократическият дух на Конституцията не може да гарантира. На 13 декември 1887 г. Народното събрание приема Закон за печата, чийто автор е министърът на правосъдието д-р К. Стоилов. А условията в България са все още далеч от нормалните, защото правителството не допуска критика на възприетия политически курс и налага контрол върху всички власти, включително и независимата съдебна власт. Законът се използва против опозиционните вестници, които са принудени да прекратят съществуването си.

Стамболов преследва не само противниците на официалната политика, но и всички по-самостоятелни и влиятелни дейци. Скалъпеният процес отстранява майор Попов от армията, но довежда до първото сблъскване между всесилния Стамболов и стремящия се към повече власт Фердинанд. Той предизвиква безпокойство сред част от офицерите и дава възможност на княза да укрепи връзките си с ръководния състав на войската.

Появяват се сериозни пукнатини и в управляващия страната екип. Бруталният натиск на Стамболов и Муткуров над съдебните власти се посреща с недоволство и от техните съюзници в кабинета - Стоилов и Начович, които заплашват с оставка. Все пак в края на 1888 г. двамата бивши консерватори напускат кабинета и са заместени.

През 1888 г. режимът не само успява да задейства отделните механизми на държавната машина, но и да обърне поглед към стопанските и финансовите проблеми на страната. През лятото на същата година е завършена и пусната в експлоатация железопътната линия Цариброд-София-Вакарел, която осигурява пряката връзка с Централна и Западна Европа. Железопътните линии ще се строят по стопански или концесионен начин и ще се експлоатират от държавата. Започва мащабно изграждане на пътната мрежа в страната.

Стремежът към ускорено обществено строителство изисква значителни капитали, с каквито страната не разполага. Повече от две години българската дипломация прави настойчиви постъпки да получи заем от чужбина, но те са посрещани сдържано поради несигурното положение на страната. На 5 октомври 1888 г. е сключен първият външен заем в Лондон, който е свързан със спогодбата за откупуване на железопътната линия Русе-Варна от английската компания концесионер. Той е в размер 46 777 500 лв. номинални при 6% годишна лихва, погасим за 33 години. Средствата отиват за погасяване на вноски от източнорумелийския дълг, за изплащане на линията Русе-Варна, на разходите по строителството на линията Цариброд-Вакарел и за закупуване на военни припаси.

Поради ограничените си възможности правителството не може да окаже ефективна помощ на местната индустрия. На този етап кабинетът се ограничава с отпускане на безлихвени заеми на отделни собственици на индустриални предприятия и даване на концесии на производители, които се освобождават от данъци и такси, ползват намаление при превоз и други привилегии. Концесионният принцип е прокаран и в приетия през 1887 г. закон за сключване на търговски договори с други държави.

За да бъде изработена една цялостна икономическа програма, трябвало да се проучи състоянието на стопанството и да се набележат мерки за развитието му. С тази цел през 1888 г. към Министерството на народното просвещение е създадена специална Индустриална комисия. Положени са грижи и за развитието на вътрешната търговия. През 1888 г. Народното събрание приема Закон за монопола върху солта и Закон за мерките и тегликите, с който се заменят старите мерни единици с нови от европейската мерна система.

Не по-малко активна е външнополитическата дейност на Стамболовия кабинет, независимо че резултатите са по-скромни. Тя е насочена към преодоляване на международната изолация на страната чрез подкрепата на Високата порта и приятелски разположените държави - Англия, Австро-Унгария и Италия. Управляващите в София

целенасочено демонстрират вяжност към сюзерена, което трябвало да покаже, че България стриктно спазва Берлинския договор. От Портата се очаква не само помощ срещу външен натиск, но и съгласие за уреждане на редица двустранни въпроси: пощенски, паспортен, митнически, железопътен и др. При това всички руски инициативи по българския въпрос се адресират чрез Цариград.

Българското правителство отново дава да се разбере, че няма да отстъпи пред никакъв външен натиск. В същото време реакцията на силите на поредната руска инициатива показва, че скорошно признаване на Фердинанд не може да се очаква и усилията трябва да се насочат към отстояване на държавния суверенитет на страната.

Първото решително действие в това направление е по повод свързването на железопътните отсечки по международния път Виена-Цариград. През лятото на 1888 г. българската линия Цариград—Вакарел е готова и правителството настоява да поеме експлоатацията и на малката отсечка Вакарел—Белово, построена от дружеството на Ж. Виталис, както и продължението Белово-Саранбей (дн. Септември). Високата порта обаче отдава отсечката Вакарел-Белово за временна експлоатация на дружеството на Виталис, с което отново показва, че не признава владетелските права на княза върху територията на Южна България.

В трудните преговори с Цариград правителството на Стамболов се мотивира с българското законодателство, което предоставя експлоатацията на железниците на територията на княжеството на държавата и не допуска функционирането на финансово-икономически дружество без оторизацията на официалните власти. Тъй като няма изгледи за разбирателство на базата на българските искания, Стамболов нарежда на администрацията да завземе на-силствено линията Вакарел—Белово и да започне експлоатацията ѝ със собствен персонал и вагони. Акцията е извършена на 3 юли, а на 31 юли 1888 г. тържествено е открит международният трафик по железопътната линия Виена—Будапеща—Белград—София—Цариград. България не се отказва от експлоатацията на завзетата отсечка, макар че окончателното уреждане на въпроса става едва през 1894 г. Защитени са не само икономическите интереси на страната, но и нейният суверенитет.

Поощрено от постигнатия успех, през есента на 1888 г. правителството на Стамболов предприема акция в подкрепа на българското население в пределите на Османската империя. Инициатор на акцията е дипломатическият агент в Цариград д-р Вълкович, който получава уверения от италианския посланик барон А. Бланк за подкрепата на Италия.

След задълбочено обсъждане в Министерския съвет в София решават да привлекат вниманието на Англия, Австро-Унгария и Италия върху необходимостта от изпълнение на член 23 и член 62 на Берлинския договор за реформиране на македонските вилаети на Османската империя и да окажат натиск върху султана за издаване на владишки берати за българските епархии. Българските сондажи са посрещнати доста хладно. Акцията завършва с пълен провал, но тя помага на амбициозния министър-председател да се върне към Каравеловата тактика по националния въпрос, само че сега тя се прилага с присъщата на Стамболовото управление твърдост. Нейната същност е към реализиране на националната кауза да се върви чрез постигане на частични облекчения на

положението на поробените българи посредством преки преговори с турските държавници.

Първото следствие от този курс е строгото ограничаване на всеки опит в княжеството да се организира борба за освобождение на Македония и Одринско. Скоро към лагера на недоволните от режима и неговата политика ще се присъединят най-буйните представители на македоно-одринското движение.

1889 година е по-спокойна за правителството откъм вътрешнополитически трудности независимо от появилите се недоразумения в отношенията между Стамболов и княза и конфликта с Църквата. В края на 1888 г. в София се свиква Св. синод със задача да обсъди някои неотложни църковни въпроси. Събралите се владци отказват да посетят Фердинанд и Стамболов, с което показват, че не признават княза. По нареждане на министъра на външните работи Странски Синодът е насилствено закрит, а митрополитите - върнати под стража в техните епархии. Инцидентът усложнява отношенията между правителството и екзарх Йосиф I и затруднява дейността на Българската екзархия.

Управляващите в София правилно схващат похвалните изявления на Солзбъри, Калноки и даже на Бисмарк като поощрение на провежданата политика. На 22 февруари 1889 г. крал Милан се оттегля от сръбския престол в полза на сина си, малолетния Александър Обренович. Русия постепенно възстановява влиянието си в Сърбия, а това повишава значението на България в очите на антируски настроените сили. Вниманието на Виена и Лондон към България става по-благоклонно, но заедно с това между тях започва подмолно съперничество.

През март 1889 г. Гр. Начович е назначен за дипломатически агент във Виена. Обстоятелството, че Австро-Унгария първа от Великите сили се съгласява да приеме български представител, подсказва активизиране на двустранните връзки. Правото на представителство в една от големите европейски държави за България е успех в усилията да се защити държавният суверенитет. На 11 ноември 1889 г. между България и Великобритания е подписана временна търговско-митническа спогодба за срок от една година и възможно продължение до 1 януари 1892 г. Това е първата самостоятелна търговска спогодба на България, чрез която тя се измъква от наложеното ѝ от Берлинския договор подчинение на договорите, сключени между Османската империя и Великите сили.

На следващата година княжеството подписва подобни външнотърговски споразумения и с Германия, Франция, Италия и Австро-Унгария. Почти по същото време - 1880 г. - е сключен и външен заем с Лендербанк, Виена, използван за нуждите на жп строителството и за военни доставки. През есента на 1889 г. княз Фердинанд предприема първото си задгранично пътуване след двегодишния си престой в страната.

Последвалите събития в България в еднаква степен потвърждават и опровергават това заключение. В началото на 1890 г. светът научава, че в София е разкрит и потушен заговор на български офицери начело с майор Коста Паница за изгонване на княз Фердинанд и сваляне на Стамболов от власт. Всъщност става дума за една успешна инсценировка от страна на министър-председателя. Защото истинска подготовка на заговор не съществува, а по-скоро има планове, строежи и агитации.

Отказът на Петербург от намеса в българските работи, обявен с декларацията от февруари 1888 г., означава, че промяна на положението в България трябва да се извърши с български средства - сваляне на Стамболовото правителство чрез заговорническа акция или изгонване на княз Фердинанд от самото правителство. При възможност да се осъществи един от тези варианти Русия е готова да оказва задкулисна политическа и материална подкрепа на русофилските сили в България. През 1888 и 1889 г. царската дипломация търси контакти със Стамболов за нормализиране на отношенията между двете страни на базата на отстраняване на Фердинанд от българския престол. До разбирателство не се стига.

Конспирацията още зрее, когато Стамболов решава да представи шумните агитации на майор Паница за подготвен заговор и да накаже подозрителните лица. Той гони няколко цели - да спласи недоволните от режима, да предупреди Фердинанд, че все още е зависим от правителството, и да покаже на Великите сили, че България не може повече да съществува при ненормалните условия, в които е поставена. Натискът на българската дипломация е подплатен с шантажа, че бездействието на сюзеренната власт ще принуди правителството да провъзгласи независимостта на България.

В Цариград посрещат с безпокойство агресивния тон на София, макар че нито една от Великите сили не показва благосклонност към българската настойчивост. Този път обаче Стамболов е решен да действа енергично и без колебание. До този момент лоялното поведение спрямо сюзеренната власт не дава реални резултати по главния проблем, който вълнува българската общественост — съдбата на поробените сънародници.

Стамболов е твърде опитен държавник, за да не реагира адекватно на тревожния сигнал и да не се възползва от създадените обстоятелства. Под негово ръководство и с участието на спешно извикания в София д-р Вълкович са изготвени българските искания към Портата. Те включват уреждане на висящи въпроси, като експлоатацията на жп линия Белово-Вакарел, сключване на пощенска и телеграфна конвенция, назначаване на вакъфски комисар в София и главно даване на берати за българските владци в Охрид и Скопие. Исканията са изложени със специална нота до великия везир от 21 февруари 1890 г.

Последвалият отказ не е изненада за Стамболов. На 18 май 1890 г. на тържество при откриване на жп линията Ямбол—Бургас с дължина 112 км Стамболов обявява пред чуждите дипломати, че правителството ще спре изплащането на източнорумелийския данък, ако Портата не удовлетвори българското искане за берати в Македония.

На 4 юни 1890 г. е изготвена най-категоричната нота на правителството до Портата, връчена на великия везир на 7 юни. В нея се настоява за признаване на Фердинанд, даване на берати за екархийските митрополити в Македония и зачитане на правата на българите в империята. Малко преди това Екзарх Йосиф I подава прошение до великия везир за изпращане на български архиереи в Скопска, Охридска и във Велешка епархия. Очевидно действията на духовния глава са съгласувани със София.

Българската нота поставя турското правителство в затруднение. Срещу нея се обявяват Гърция и Сърбия, а вселенският патриарх заплашва с оставка, ако се удовлетвори Екзархията. От своя страна един след друг представителите на Англия, Австро-Унгария,

Италия и Германия изразяват подкрепа на българските искания. Един дипломатически успех би укрепил положението на Стамболов и би отдалечил възможностите за евентуално българо-руско помирение.

За да преодолее колебанията на Портата, министър-председателят нарежда да се спре изплащането на румелийския дълг към Турция и временно да се отложи превеждането на годишните купонни вноски по изкупуването на жп линия Русе-Варна. В Цариград са сериозно стреснати и резултатът не закъснява. На 5 юли 1890 г. излиза султанско ираде, което утвърждава решенията на Министерския съвет за изпращане на владици в Скопска и в Охридска епархия, за издаване на екзархийски вестник на български език, за построяване на българска черква в квартал „Фенер“ и за позволение на митрополит Синесий да посещава свободно българските общини в Одринския вилает.

Дипломатическата офанзива на Стамболов се увенчава с успех. За пръв път след Освобождението са издействани берати за Екзархията, при това дадени на българското правителство. Така Високата порта признава, че княжеството е законният представител на интересите на българската народност извън неговите предели. Откриват се перспективи за консолидиране на поробените българи и за по-ефективно противостоене на засилената сръбска и гръцка пропаганда в Македония и Одринско. Успехът е потвърждение на правилността на провежданата от Стамболов политика на държавен национализъм. Той се посреща със задоволство от българската общественост, особено чувствителна по отношение на откъснатите от отечеството сънародници.

Логично е да се очаква, че постигнатите външнополитически придобивки ще укрепят вътрешното положение на кабинета. Стамболов обаче не е спокоен, и с основание. Стига се до изостряне на отношенията със Сърбия, която отказва да екстрадира българските емигранти от своята територия.

Но в самия русофобски лагер започват остри фракционни борби, особено силни в Южна България между бившите дейци на Съединението и казионните. Предстоят парламентарни избори за Шесто обикновено народно събрание, които трябвало да се спечелят от твърдите поддръжници на следваната политика. Затова режимът взема мерки да си осигури обществена подкрепа чрез обединяване на своите привърженици в политическа партия. Така в средата на 1890 г. започва организационно изграждане на Народно-либералната партия, известна като Стамболова партия. Формирането на партията продължава до 1892 г., когато е приет първият устав и е разгърната сериозна организационна кампания.

Много по-опасни за правителството са дейците на македоно-одринското движение, които след разстрела на майор Паница отправят открити заплахи срещу княз Фердинанд и Стамболов. След като опитите за вдигане на въстание отвън се провалят, недоволните от режима се ориентират към нова форма на съпротива - отделни терористични акции.

На 15 март 1891 г. един куршум, предназначен за министър-председателя, покосява финансовия министър Христо Белчев, когато двамата минават край Градската градина в София

Атентатът дава повод на Стамболовото правителство да осъществи отдавна замисленото разчистване на сметки с политическите противници. Повече от ясно е, че ударът ще бъде насочен срещу Каравелов, макар че властите знаят вродената му неприязън към

заговорнически или насилнически действия, както и политическата му пасивност в момента.

На 18 юни 1892 г. на подсъдимата скамейка са поставени 18 души. Междувременно на 16 февруари 1892 г. в Цариград е убит дипломатическият агент д-р Вълкович. Този пореден атен-тат влошава положението на арестуваните в София, тъй като създава оправдания за проектираната суровост. Присъдите са изключително тежки: Св. Миларов, Т. Георгиев, К. Попов и А. Карагюлев са осъдени на смърт, П. Каравелов - на 5 години затвор, Тр. Китанчев - на 3 години затвор, Ив. Бобеков - на 9 години затвор, Г. Великов - на 15 години затвор и т. н. Смъртните присъди веднага са изпълнени, а Каравелов е хвърлен в Черната джамия.

Англия и Австро-Унгария продължават подкрепата си на режима и това е демонстрирано с приема на княз Фердинанд през юни 1891 г. от император Франц Йосиф и през лятото на 1892 г. от кралица Виктория.

Впрочем икономическият живот в княжеството става все по-оживен и бележи значителни успехи. Строят се железопътни линии, откриват се индустриални предприятия, оживява се търговията благодарение на сключените търговски споразумения с европейските държави. Засилената стопанска активност подтиква правителството да обърне по-голямо внимание на проблемите на младата българска промишленост. Все по-ясно става, че държавата трябва да подкрепи частната инициатива. Все по-често отделни индустриалци надигат глас с искане правителството да подкрепи българското производство. Концесионната система се прилага и в търговията. Важно начинание за насърчаване на местното производство е организираното в Пловдив Първо българско земеделско-промишлено изложение. В частта за селското стопанство се настоява за закон за съставяне на земеделски дружества, за по-широко използване на машини, внос на семена за индустриални растения, организиране на общи и окръжни изложения с насърчителни премии за най-добрите производители и т. н.

През 1892 г. с виенската Лендербанк е сключен най-големият до момента външен заем от 142 780 000 лв. при 6% лихва. Част от сумата е използвана за въоръжаване, строеж на жп линии и пристанища, както и за плащане на текущи сметки. В съгласие с приетия през 1892 г. закон през 1893 г. е основано и Българско търговско параходно дружество с основен капитал 2 000 000 лв.

Грижите на правителството за модернизирание на страната се разпростират и в просветната и културната сфера.

Видимият стопански подем в страната, издействаните берати в Македония и все по-благоприятното отзоваване на европейската преса за България повишават самочувствието на управляващите. Стамболов бърза да оползотвори реалните успехи на режима с нова акция за стабилизиране на положението на държавата. За тази цел се налага да се уреди женитбата на княза и така да се създаде династия, което да обезсмисли всякакви опити за отстраняване на държавния глава. След сериозни проучвания се спират на княгиня Мария-Луиза Пармска, дъщеря на Пармския дук Роберт.

За да се улесни сключването на брака, е необходимо да се изменят някои членове на Конституцията. Повече от ясно е, че замислената промяна може да се осъществи само от едно авторитарно управление. Защото реакцията е остра както в страната, така и в чужбина. Не само политическата опозиция, но и много неутрални обществени и стопански дейци осъждат намерението на управляващите. Даже в самия кабинет няма единомислие, а Църквата категорично се противопоставя. Екзарх Йосиф I смята, че замислената корекция ще засили недоволството на Русия, което ще отдалечи възможността за помирение; ще отслаби позициите на Българската православна църква; ще намали престижа на монарха пред собствения му народ и останалите православни държави. Правителството отговаря на протестите на духовния глава със заплахата, че ще бъде спряна издръжката на училищата в Македония, а той самият ще бъде затворен в манастир.

Замислената промяна в българската конституция е посрещната с остро възмущение в Русия, за която православието е основно средство за влияние на Балканите. Първоначално Високата порта, английското, австро-унгарското и италианското правителство съветват управляващите в София да не променят член 38, за да не се разклаща положението на княза в страната и да се улесняват неприятелите на България. Скоро обаче те заемат благосклонна позиция под предлог, че основаването на династия „ще закрепят порядъка в страната“. Всъщност в Лондон, Виена и Рим подкрепят правителствената политика, защото нейното следствие е задълбочаване на българо-руския разрыв.

Проектът на Стамболов е внесен в есенната сесия на VI ОНС. На 7 декември 1892 г. е приет Закон за изменение на конституцията, който трябва да бъде одобрен от Великото народно събрание. На 8 април 1893 г. княз Фердинанд се венчава за Мария-Луиза в Пианоре (Италия). На сватбеното тържество присъстват министър-председателят Стамболов, външният министър Греков, председателят на НС Д. Петков и други държавни и военни лица. Стамболов отново успява, но не подозира, че укрепеният на престола Фердинанд скоро ще се обърне против него. На 3 май 1893 г. VI ВНС утвърждава предложените изменения в конституцията.

По същото време се забелязват и първите признаци на износване на Стамболовия режим, който не променя насилническите си методи. С намаляване на външнополитическите трудности вниманието на обществеността се съсредоточава върху въпроса за характера на вътрешното управление. Диктаторската практика все повече тежи на голямата част от интелигенцията, затруднява стопанската дейност на предприемачите, отблъсква и някои от сподвижниците на Стамболов.

През лятото на 1892 г., малко преди откриване на Пловдивското изложение, Стамболов отменя цензурата, което трябва да укрепи престижа на режима пред чуждия свят. Малко след това в Пазарджик започва да излиза сп. „Прогрес“, което критикува правителствената политика и настоява за демократизация на живота в страната.

Опозиционните настроения се подклаждат и от княз Фердинанд, чиито отношения с премиера стават все по-напрегнати. Търканията между двамата зачестяват, защото монархът се чувства вече закрепен на престола и иска да управлява. Властолюбието му се сблъсква с железния характер на Стамболов, навикнал през последните години да

налага волята си по основните държавни въпроси. Това окуражава опозицията, на която съчувства голяма част от офицерите, усърдно привлечени с монаршеско благоволение.

На 13 юни 1893 г. излиза бр. 1 на „Свободно слово“ - орган на опозиционните сили. Вестникът започва яростна атака срещу режима, разкрива вършените от него беззакония, но не засяга личността на монарха. Напротив, към княз Фердинанд се отправят покани да „спаси“ страната от тиранията на Стамболов и да участва в управлението, като „надзирава и ръководи изпълнението на властта“. Страхът от Стамболов ѝ пречи да предвиди опасностите от засилване на властта на монарха. На различни позиции остават само привържениците на Каравелов, които смятат, че демократизацията на политическия живот в страната не трябва да става чрез засилване на монархизма.

Дейността на легалната опозиция се направлява от Гр. Начович в познатия от миналото стил на консерваторите. Министър-председателят е раздразнен от критиките на опозицията и в VII ОНС безцеремонно заявява, че в работата си се ръководи от „вътрешно убеждение“, а не от законите. А управлението му все повече разчита на полицейски средства, което умело се използва от опозиционните сили.

Стамболов не е в крак и с измененията в европейската външнополитическа сцена. За разлика от него княз Фердинанд усеща, че след 1892 г. интересът на Великите сили към българския въпрос значително намалява. В края на 1893 г. руско-френското сътрудничество се оформя в съюз, който заплашва колониалните интереси на Англия. От Лондон компенсират новата опасност с усилия за поддържане на приятелски връзки с Тройния съюз, но австро-английското и германско-английското единодействие срещу Русия в Югоизточна Европа постепенно отслабва. На хоризонта постепенно се очертава повишената външнополитическа и икономическа експанзия на Германия, която потенциално застрашава могъществото на Британската империя. Англо-руските противоречия загубват остротата си за сметка на англо-германския антагонизъм в Турция и Близкия изток. Ангажирана с кампания в Далечния изток, Русия провежда пасивна политика на Балканите. Резултатът е известно притъпяване на австро-руските противоречия и засилване на позициите на двуеднната монархия в района.

Тези тенденции в международната конюнктура все още са трудно доловими и не оказват влияние върху външнополитическия курс на българското правителство. За Стамболов женитбата на Фердинанд и особено раждането на престолонаследника Борис на 18 януари 1894 г. са укрепили положението на княза и международното му признаване не е толкова належащо, щом „сполучливо и щастливо управлява народа“. Не така мисли самият Фердинанд, чието нараснало самочувствие го подтиква да търси и международноправна санкция на своето положение на българския трон. Това разминаване в целите прави Стамболов нежелан министър-председател, независимо от изключителните му заслуги към монарха.

Иначе режимът извоюва още една голяма победа в реализиране на своята програма по националния въпрос. В началото на 1894 г. в София решават, че е настъпил моментът за действие. Българската екзархия отдавна се нуждае от по-солидна подкрепа поради надвисналата опасност от ликвидиране на българското учебно дело в Македония и Одринско. В края на 1892 г. и началото на 1893 г. цариградското правителство посяга на автономията на българските общински училища, като прави опит да ги превърне в частни и така да ги подчини на турската местна администрация.

Макар и изоставен сам в една неравностойна борба, екзарх Йосиф I не се отчайва. На 16 декември 1893 г. той връчва изложение до султана с пет искания: 1. Митрополитите в Скопие и Охрид и председателите на общините, където Екзархията няма официално ведомство, да изготвят списък на българските училища, снабден с изискваните от закона програми, учебници, свидетелства на учителите. Свидетелствата на учителите да се издават и утвърждават от Екзархията и митрополитите, както е това за гърците; 2. Разрешителните за българските общински училища под ведомството на Екзархията да се издават на митрополитите и председателите на общините; 3. Българската екзархия, митрополитите, председателите на общините, самите общини, директорите и главните учители ще имат моралната отговорност и грижа за религиозното възпитание и реда в училищата; 4. Турското правителство ще има възможност да ревизира и контролира училищата; 5. При това положение Екзархията не може да приеме управляваните от нея и от общините български училища да се превърнат в частни.

Високата порта реагира в традиционния си стил — в продължение на месец и половина дава мъгляви обещания, отлага обсъжданията, оправдава се с натиска на Патриаршията. В този момент се задейства Стамболовото правителство. Първият сигнал за активизиране на българската дипломация е акцията от 29 януари 1894 г., когато насилствено е завзета железопътната станция Саранбей (дн. гр. Септември) и с това властите усвояват отсечката Белово-Саранбей, собственост на чуждестранното Дружество за експлоатация на Източните железници. Всъщност повторен е случаят с жп линията Вакарел-Белово.

Сложило ръка на двете отсечки, правителството веднага декларира готовност да започне преговори за сключване на две конвенции - за линията Белово-Саранбей и за съединителната отсечка Вакарел-Белово. С посредничеството на Австро-Унгария в Цариград започва работа смесена комисия. На 8 март 1894 г. е постигнато съгласие по споразуменията, според които българската администрация получава под наем експлоатацията на двете линии.

На 24 февруари 1894 г. външният министър Греков съобщава на екзарх Йосиф I, че Министерският съвет е решил да подкрепи неговото изложение с официална нота до турското правителство. Необходимо е обаче да се изчака уреждането на железопътния въпрос. В Цариград разговорите се въртят в омагьосан. Месец март изтича, без да е направен никакъв напредък в преговорите.

Тогава в София прибегват до крайна мярка — на 5 април 1894 г. Димитров е инструктиран да съобщи на великия везир, че ако в срок до 15 дни Портата не удовлетвори исканията на Екзархията за два берата и за училищата, българското правителство ще отзове представителя си в Цариград и ще прекрати преговорите по подписването на изготвените вече железопътни конвенции. Още преди да е изтекъл срокът на ултиматума, на 12 април 1894 г. излиза султанско ираде, с което се приемат българските предложения.

Моментът е подходящ да се свали всесилният диктатор, който пречи на княза да се наложи в управлението на страната, и да търси пътища за помирение с Русия, без чието съгласие е немислимо международното признание.

По повод на една скроена от двореца интрига на 14 май Стамболов подава за 15 път оставката си. На 18 май 1894 г. князът я приема и с това се слага край на осемгодишното му управление.

Управление на Народната партия 1894-1897

През юни 1894 г. Константин Стоилов създава (своята) Народна партия (НП) + в. “Мир” (бивши от КП, бивши съединисти, радослависти, каравелисти, цанковисти). На 8 декември Константин Стоилов подава оставка и си прави правителство на НП (КП+съединистите). През декември 1894 г. е обявена обща политическа амнистия. Каравелов излиза от Черната джамия. Драган Цанков също е освободен и заминава за Цариград.(или се връща????). ЛП – Васил Радославов + Димитър Тончев. 1896 г. хората на Петко Каравелов, Трайко Китанчев, Андрей Ляпчев, Александър Малинов, създават Демократичната партия (ДП). 1899 г. цанковистите от Прогресивно либералната партия, начело с д-р Стоян Данев за първи път започва преследване на министри. Забраняват на Стоилов да напуска страната. На 3 юли 1895 г. Стамболов е убит в центъра на София (отмъщение на македонците за Коста Паница). През 1897 г. по погрешка е убит Алеко Константинов. Той пътува с Михаил Такев и по погрешка убиват Алеко. В правителството има голямо текучество, както и при Стамболов. Политиката му спрямо Фердинанд е същата, като тази на Стамболов.

Стоилов все го няма в България. Западът не вярва на Стоилов. Мислят го за русофил, а Русия не му вярва. През 1894-1895 г. има криза в Османската империя (първи арменски кланета; гръцки вълнения на о.Крит). Стоилов трябва да реши какво да прави. Според член 23 от БД в Европа трябва да се проведат реформи, като се допита местното население, с цел някаква автономия. 1895 г. “мелнишка акция”. Стоилов всяка година иска берати за български владци в Македония. Когато Стамболов го прави Англия натиска султана, сега обаче не е така. За това се обръща към Русия през 1894 г. Руският император Александър III умира. Това се използва веднага (подмазва се на Русия). Стоилов се обръща към Франция да посредничи пред Русия. Константин Величков се “изтърсва” във влака на руския..... Константин Стоилов има за задача да убеди Фердинанд да покръпки Борис. За целта княза иска срок за да убеди папството да му бъде разрешено. Заради действията му папата го отлъчва от църквата. На 2 февруари 1896 г. косвено Николай II го покръпва. „Офицерски въпрос” състои се във връщането на офицери (?) и този случай го решава ген. Никола Иванов. За първи път се открива дипломатическо представителство в Атина. През 1897 г. се заформя гръцко-турска война. За да се предотврати участието на България и Сърбия във войната, Русия съветва двете държави да се споразумеят, да не се намесват в конфликта и да не си пречат на културната дейност в Македония. През 1897 г. руско-австрийско споразумение за запазване на статуквото на балканите. Султана дава берати в Дебър, Струмица и Битоля и разрешава да се открият български търговски агентства в Солун, Одрин, Битоля, Сяр.

Културна политика:

Просветен министър е Константин Величков. През 1894 г. първи закон за висшето училище. През 1896 г. е открито рисуващото училище (по-късно Художествената академия) с директор Иван Мърквичка. През 1897 г. Закон за средното девическо образование – да се приравни с мъжкото. Женското образование не е модерно. Разделени са на класове мъже – жени. През 1898 г. всички издания да се депозират в Библиотеката в София и Пловдив. През 1898 г. се създава БТА.

Стопанска политика:

Финансов министър е Гешов. Стамболов е оставил държавата почти без пари за бюджета. За това Гешов отрязва всички сфери от средства без армията. Натуралният десятък е заменен с поземлен. Системата на косвения данък – акцизите. Правителството има големи задължения. Завършена е западната линия София-Варна. Предлага се всичко да стане държавна собственост. През 1897 г. Закон за благоустройството. Земеделско-индустриални камери – даващи сведения не правителството. Упадък на занаятчийството в България. Приема се закон да се носят само български дрехи и обувки. През 1894-1895 г. излиза закон за насърчаване на местната индустрия. Например фабрики с 20 работника и К 25'000 лв. Държавата се задължава да закупува продукцията, дори да е по-скъпа от вносната. Осигуряват се безплатни места за строеж на фабрики с използване на безплатна вода. Няма кой да кредитира. Златно време за лихварите. Със закон се забранява да се дават лихви от 12% (или по-големи нз). Политика с вносните мита. Дългогодишни редовни търговски договори стават 14%. Извоюва си да сключва самостоятелни търговски договори.

Падане на Стоилов:

Края на 19 век е неблагоприятен за стопански живот. През 1897-1898 г. изпада във финансова криза. Взимат се заеми, но по същото време е и световната криза. (от?) Австрийската банка взима заем за Паралелната линия. Заема няма да мине пред НС. На 12 януари 1899 г. правителството си подава оставка. По това време княгиня Мария Луиза умира. Със Стоилов приключва ерата на дългогодишните правителства.